

dar Kapısı mescidleriyle Rumelihisarı'nda Hacı Kemâleddin (İskele), Beşiktaş'ta Arap İskelesi, Üsküdar'da Sultan Mahmud ve Kandilli camileri gibi birçok mâbedin bânis olan I. Mahmud, Beyazıt Camii'nin kubbesiyle Beylerbeyi'ndeki camiyi tamir ettirmiş, günümüzde Yeraltı Camii olarak anılan Kurşunlu Mahzen'i mâbed haline getirip (Vâsıf, I, 12-13) buradaki sahâbe mezarlarını caminin içine aldırıştır. I. Mahmud'un tuğralı kitâbesi caminin kapısı üstünde bulunmaktadır. İstanbul'un özellikle Galata ve Beyoğlu yakasının su meselesine el atmış, yaptırdığı bentlerde toplanan suları Tophane'de tamamlattığı meydan çeşmesiyle (İzzî, s. 213) Azapkapı'daki Sâliha Sultan Çeşmesi'ne, Kasımpaşa, Tepebaşı, Galata ve Beşiktaş semtlerindeki 100'den fazla çeşmeye dağıtmıştır. İnşa ettirdiği su makseminden dolayı ünlü "Taksim" adı onun zamanından beri kullanılmaktadır. Tophane sahillerinin doldurularak meydanın genişletilmesi, Tersane deposu ve yanındaki çöp mahzeninin yenilenmesi de bu padişah zamanında olmuştur.

I. Mahmud Ayasofya, Fâtih ve Süleymaniye camileriyle Galata Sarayı'nda kütüphaneler yaptırarak giderleri için Vidin ve Semendire'de köyler vakfetmiş, taşradan toplattığı değerli yazmalarla sarayda âtil vaziyette duran eserleri buralara koydurmuştur. Galata Sarayı Mektebi'ni âdetâ yeniden kurarak ve dersane açtırarak sık sık ziyaret etmiştir. Fâtih Camii yanında açtığı dershanede özellikle *Şa-hîh-i Buğârî* okutulmasına özen göstermiştir. İstanbul dışında Belgrad ve Vidin'de kütüphaneler yaptırıp buralara değerli kitaplar göndermiştir. Topkapı Sarayı'nda III. Ahmed'in kurduğu kütüphane içinde Revan Köşkü bölümünü açtırmış, buraya kitaplar vakfetmiştir. Onun bu kültürel faaliyetlerine devrin devlet ricâli de katılmış, böylece İstanbul âdetâ kütüphanelerle süslenmiştir. Bunlardan Âşir Efendi ve Reîsülküttâb Mustafa Efendi'nin kütüphaneleri Süleymaniye Kütüphanesi içerisinde, Âtîf Efendi'ninki müstakil binasında faaliyetini sürdürmektedir (Erünsal, s. 83 vd.). Bu arada Ayasofya Külliyesi'nde sıbyan mektebini ve Beşiktaş'ta Bayıldım Kasrı'nı inşa ettirmiştir. Yûsâ tepesindeki Tokat Köşkü'nü Hümâyûnâbâd adıyla yeniden yaptıran Sultan Mahmud Kanlıca'daki Mih-râbâd Kasrı'nın da bânisidir. Ayasofya Kütüphanesi'ne gelir sağlamak amacıyla günümüzde de faaliyetini sürdüren Çağaloğlu Hamamı'nı inşa ettiren, civarına va-

kıf evler yaptırarak iskâna açan ve bir mahalle haline getiren, Sultanahmet'te Çatalçeşme'deki defterdarlık binasını onartan da odur. Topkapı Sarayı'nda Mukaddes Emanetler Dairesi'nde bulunan kadem-i şerifi Eyüp Sultan Türbesi'nin kible tarafında mermerden yaptırdığı yirmi gözlü bir kemer içine koydurarak halkın ziyaretine açmıştır (Şem'dânîzâde, I, 26). Çok sevdiği Kandilli'yi de imar edip Nevâbâd adını veren ve iskâna açan, Kahire'de bir külliye yaptıran I. Mahmud'un İstanbul dışında daha birçok hayır eseri bulunmaktadır. 1736'da Rus tahribatına uğrayan Bahçesaray'daki Han Sarayı, camisi ve kütüphanesinin tamiri için gerekli malzeme onun tarafından gönderilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 138-157; BA, Ali Emîrî, nr. 267, 8705, 14440, 14469, 15120; BA, Cevdet-Maarif, nr. 2482; BA, Cevdet-Hariciye, nr. 7844, 7897; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 5071; BA, Cevdet-Saray, nr. 5934; TSMA, nr. D. 2274; *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler* (der. Niğâr Anafarta), İstanbul, ts., s. 23, 24, 25, 26-27, 31; *Anonim Osmanlı Tarihi* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 146, 183, 207; Silâhdar, *Nusretname*, II, 220; Râşid, *Târih*, II, 369, 529-530; *Destârî Sâlih Târihi* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1962, s. 18-19, ayrıca bk. tür.yer.; 1730 *Patrona İhtilâlî Hakkında Bir Eser: Abdî Tarihi* (nşr. Faik Reşit Unat), Ankara 1943, s. 49, 54-58; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, 214, 312; Ömer Efendi, *Ahvâl-i Gazavât der Diyâr-ı Bosna*, İstanbul 1293, tür.yer.; De Croezenac, *Histoire de la dernière révolution arrivée dans l'Empire ottoman*, Paris 1740, tür.yer.; Mustafa Hattî Efendi, *Viyana Sefâretnâmesi* (nşr. Ali İbrahim Savaş), Ankara 1999, tür.yer.; Mehmed Emnî Beyefendi, *Rusya Sefâretnâmesi* (nşr. Münir Aktepe), Ankara 1974, tür.yer.; Ebû Sehl Numan Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendide* (nşr. Ali İbrahim Savaş), Ankara 1999, tür.yer.; Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik* (haz. Ahmet Zeki İzgöer), İstanbul 2003, tür.yer.; a.mlf., *Fethiyye-i Belgrad*, İÜ Ktp., TY, nr. 2021, tür.yer.; Subhî, *Târih*, tür.yer.; İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, tür.yer.; Hâkim, *Târih*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 483, tür.yer.; M. L. Shay, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as Revealed in Despatches of the Venetian Baili*, Urbana 1944, tür.yer.; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 12, 204; II, 33, 61, 152, 166; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 7; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 26, 175, 178; II/A, s. 5-6, 31-32, 35; Vâsıf, *Târih*, Bulak 1243, I, 9 vd., 12-13, 21, 22, 32, 33-35; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* (trc. Vecdi Bürün), İstanbul 1991, VII, 378 vd.; VIII, 7-172; Tayyazâde Âtâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, IV, 67 vd.; A. Vandal, *Une ambassade française en orient sous Louis XV*, Paris 1887, tür.yer.; Ahmed Refik [Altınay], *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı* (İstanbul 1930), İstanbul 1988, s. 77, 110-112, 137, 142-148, 154-155, 157, 159-160, 164-165, 168-169, 172, 175, 178, 181; Danışmend, *Kronoloji*², IV, 20-

35; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 210-234, 250-313, 318-319, 320-321, 323-337; IV/2, s. 19, 67, 153-154; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı*, İstanbul 1958, tür.yer.; a.mlf., "Nâdir Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tavus Hakkında", *TD*, sy. 28-29 (1975), s. 113-122; a.mlf., "Mahmud I", *İA*, VII, 158-165; a.mlf., "Mahmud I", *El²* (Fr.), VI, 53-56; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s. 65-97; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, II, 632-643; Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara 1971, s. 20, 125-126; a.mlf., *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 95-96; Ali Djafar Pour, *Nâdir Şah Devrinde Osmanlı-İran Münasebetleri* (doktora tezi, 1977), İÜ Ed. Fak., s. 74 vd.; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 83-100; Abdülkadir Balgalmış, "Âtîf Efendi", *DA*, IV, 60.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

MAHMUD II

(bk. MAHMUD NÂSİRÜDDİN).

MAHMUD II

(ö. 1255/1839)

Osmanlı padişahı
(1808-1839).

13 Ramazan 1199'da (20 Temmuz 1785) doğdu. I. Abdülhamid'in oğludur. Annesi Nakşidil Sultan'ın Fransız asıllı olduğu iddiası doğru değildir. Adlî mahlası doğumuyla birlikte verilmiştir. Ayrıca "büyük" sıfatıyla da anılır. Amcası III. Selim'in tahttan indirilmesi (29 Mayıs 1807), ağabeyi IV. Mustafa'nın cülûsu ve bunun da Alemdar Mustafa Paşa tarafından hal'i üzerine 4 Cemâziyelâhir 1223'te (28 Temmuz 1808) padişah oldu. III. Selim'in katli sırasında ölümden dönmüş olarak darbeler ve karşı darbelerle başlayan saltanatı

Sultan
II. Mahmud
(Silsilenâme-i
Osmâniyye,
İÜ Ktp., TY,
nr. 9366,
vr. 32*)

aynı yoğunlukta devam etti. Yeniçeri isyanları, merkezî idareyi zaafa uğratan zorba idareciler ve âyanların te'dibi, Sırp ve Yunan milliyetçi ayaklanmaları, İran ve Rus savaşları ve özellikle Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı devrini tamamen işgal eden önemli gelişmeler arasındadır. Bütün bunların içinde devletin yeniden yapılanmasıyla ilgili hayatî önem ve zaruret arzeden köklü ıslahatların sürdürülmesi saltanat döneminin belirgin özelliğini oluşturur.

Saltanatının Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar (1826) geçen ilk devresi bu ocağın adını öne çıkartmış olarak bütünleşen, menfaatini geleneksel düzenin korunmasında gören, ağırlıklı olarak askerî ve ilmiye sınıfı tarafından temsil edilen, Anadolu ve Rumeli'deki âyanlar tarafından desteklenen ıslahat karşıtı cephenin tahakkümü altında geçti. Alemdar Mustafa Paşa'nın dört ay kadar süren sadâretinde meydana getirilen sened-i ittifak âyanlık kurumunu meşrulaştırmayı amaçlamakla beraber bu girişim, merkezî hükümet karşısında âyanların yekpâre bir cephe teşkil etmeleri aşamasına gelebilmiş olduğundan sonuçsuz kaldı. Bunlara karşı girişilen uzun soluklu mücadele, giderek Tepedelenli Ali Paşa gibi güçlü âyanların da ortadan kaldırılması aşamasına ulaştı ve 1832 yılına gelindiğinde devletin Avrupa ve Anadolu yakası bunlardan büyük ölçüde temizlendi.

İç ve Dış Gelişmeler. II. Mahmud tahta çıktığında Avrupa'da Fransa'ya karşı verilen mücadele devam etmekteydi ve Osmanlı Devleti, Fransa yanlısı siyasete dönmek zorunda kalmış olmasından ötürü Rusya ve İngiltere ile savaş halindeydi (1806). İngiltere ile savaş Kal'a-i Sultâniyye Antlaşması'yla (9 Ocak 1809) sona ermiş olmakla birlikte Rus savaşı Bükreş Antlaşması'na kadar devam etti (28 Mayıs 1812). Bu barışla Besarabya'nın kaybı söz konusu olmuş, Ruslar'a önemli bazı haklar tanınmış, Memleketeyn tahliye edilmiş, Kafkaslar'daki Rus ilerlemesi tanınmış ve özellikle Sırp'lar'a özerklik verilmesi kaçınılmaz olmuştu. Bununla beraber Napolyon'un Moskova seferine çıkması (1812), Avrupa'daki nihai hesaplaşma ve Viyana Kongresi'yle başlayan yeniden yapılanmanın getirdiği meşguliyet, bu antlaşmanın Sırp'lar'la ilgili maddelerinin bir süre için uygulanmasının askıya alınmasına imkân verdi. Ancak Rusya'nın daha sonra bu meseleyi tekrar gündeme getirmesi Sırp'lar'a fiilen özerklik verilmesini zaruri kıldı (1817).

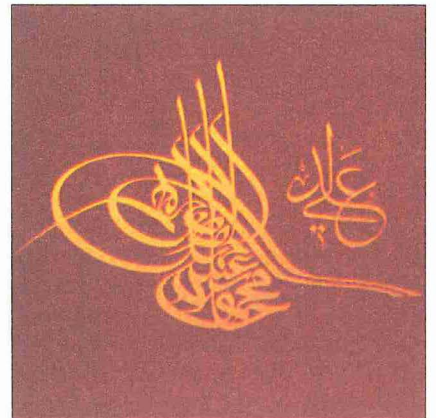
1821'de başlayan Rum isyanı kısa zamanda bastırılmamış olmasından ötürü devletler arası bir mesele haline geldi. İsyân Avrupa'da Türk aleyhtarlığını aşırı derecede körükledi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kuvvetlerinin başarılı harekâtı ve isyanın bastırılması aşamasına gelinmesi dış müdahaleyi hızlandırdı. Navarin'de demir atmış olan Osmanlı-Mısır donanması âni bir baskınla yakıldı (20 Ekim 1827). Fransızlar Mora'ya asker çıkardı. Akkirman Antlaşması'yla (7 Ekim 1826) iki devlet arasında sürüncemede kalan meseleleri kendi isteği doğrultusunda çözülmüş ve önemli haklar elde etmiş olmasına rağmen Rusya, Rum meselesini bahane ederek savaş açtı. Rus kuvvetleri Edirne'ye kadar geldi ve burada yapılan barış neticesinde (14 Ağustos 1829) Mora'yı ve bazı adaları içine alan Atina merkezli küçük bir Yunan devletin kurulmasının yolu açıldı. Bu krizde II. Mahmud sert ve kararlı bir tutum sergilemiş, büyük devletlerin, Mora'daki bütün müslümanları katlederek soy kırımına uğratmış olan Rumlar lehinde yapmış oldukları müdahaleleri son ana kadar kabul etmeye yanaşmamıştır.

Sırbistan'ın özerkliğe kavuşmasından sonra bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulması, Balkanlar'daki diğer hıristiyan halklar üzerinde örnek alınacak bir etki oluşturdu ve yükselmekte olan milliyetçilik akımlarına hız kazandırdı. Ayaklanma metbû devletle çatışmalara girişme, Avrupa'nın hıristiyan dayanışmasını tahrik ederek müslüman-Türkler'e karşı duyulan ön yargıları devreye sokma ve büyük devletlerin müdahalesiyle bağımsızlığa erişme, ileriki yıllarda takip edilecek başarı vaad eden bir yol olarak ortaya çıktı. 1830'da Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali ise dağılma ve parçalanmanın sömürgeci-empyalist cepheden gelen tehlikesini gözler önüne serdi.

II. Mahmud'un Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ile giriştiği mücadele, parçalanma tehdidinin doğudan ve bir müslüman güç tarafından gelmesi açısından ayrı bir önem arzeder ve yalnızca saltanatını sarsmakla kalmaz, bir hânedan değişikliği tehlikesini de ciddi olarak gündeme getirir. Mücadelenin Avrupa devletlerinin müdahalesine yol açması Mısır meselesiyle birlikte Boğazlar meselesinin de ortaya çıkmasına sebep oldu. Mısır kuvvetlerinin muzaffer bir şekilde Konya'ya kadar ilerlemesi, burada yapılan savaşta Sadrazam Reşid Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunu yenmesi (21

Aralık 1832) ve sadrazamı esir almış olarak Kütahya'ya kadar gelmesi (2 Şubat 1833) II. Mahmud'un karşılaştığı en büyük tehlikelerden birini teşkil etti. Osmanlı Devleti'nin Mehmed Ali'nin eline geçebileceği ve devletin Mısır'daki reformlar doğrultusunda yeniden yapılanarak kuvvetlenebileceği ihtimalinden hareketle, zayıf bir komşunun varlığını muhafaza etmeyi kendi çıkarları açısından daha hayırlı gören Rusya'nın yardıma koşması için özel bir davette bulunulmasına pek fazla gerek kalmadı; Rus kara ve deniz kuvvetleri Beykoz'a geldi (Şubat 1833). Neticede Kütahya'da varılan uzlaşmayla II. Mahmud, 1516 ve 1517 fetihleriyle elde edilmiş toprakları Mehmed Ali idaresine bırakmak zorunda kaldı. Rusya ile de Hünkâr İskelesi'nde bir ittifak antlaşması akdederek (8 Temmuz 1833) bu devlete Boğazlar üzerinde önemli haklar ve diğer Avrupa devletleri karşısında üstünlük tanıdı. Rusya'nın işe karışmasıyla bir Avrupa meselesi haline gelen Mısır krizinin birinci safhası böylece kapanırken Boğazlar'daki Rus üstünlüğü Avrupa'da infiale yol açtı. Münchengrätz'de bir araya gelen (Eylül 1833) Avusturya ve Rus hükümdarlarının, ileride meydana gelecek yeni bir mücadelede Mehmed Ali'nin tekrar muzaffer olması ihtimalinden hareketle onun Anadolu'yu da elde ederek Osmanlı tahtına geçmesi, ancak hâkimiyetini Avrupa'daki topraklara teşmil etmesine izin verilmemesi ve burada müstakil hıristiyan devletler kurulması hususunda mutâbık kalmış olmaları, gelişmelerin II. Mahmud için arzettiği tehlike boyutunu gözler önüne serer.

Sultan II. Mahmud'un tuğrası

Her iki tarafın giriştiği uzun hazırlıklardan sonra 24 Haziran 1839'da Nizip'te meydana gelen son hesaplaşma Osmanlı kuvvetlerinin tekrar yenilmesiyle sonuçlandı ve Anadolu kapıları Mısır kuvvetlerine yeniden açıldı. Mısır ve buna bağlı olarak Boğazlar meselesi, bu defa baştan beri her yönüyle Fransa tarafından desteklenmekte olan Mehmed Ali'ye karşı Osmanlı Devleti'yle dayanışma içine girecek olan İngiltere'nin silâhlı müdahalesi sayesinde halledildi. Mehmed Ali sıkı şartlara bağlandı ve verasetle Mısır valiliğini elde etmiş olmakla yetinmek zorunda bırakıldı (1840). Boğazlar meselesi devletlerarası bir konuma sokulmuş olarak çözüme kavuşturuldu (1841).

İslahatlar. İç ve dış tehditler girilen islahatlar için önemli bir tahrik unsuru olmuştur. Dönemin çağdaş devletleri için kaçınılmaz bir zaruret olan merkezî idarenin üstün otoritesinin sağlanması hususu, memleket içindeki çeşitli isimlerle anılan zorba idarecilerin ortadan kaldırılması mücadelesini gerekli kıldı. Mehmed Ali örneği bu girişimin başarısız kalan tek istisnası olmakla beraber II. Mahmud, kendinden önceki dönemlerde olmayacak derecelerde Osmanlı toprakları üzerinde merkezî otoritenin ağırlığını hissettirmeyi başardı. Avrupaî anlamda çağdaş bir devlet yapısını meydana getirmekle ilgili olarak girilen islahatların dönüm noktasını, geleneksel yapının taraftarlığının ve yenilenmenin karşısında olmanın genel simgesi haline gelmiş olan yeniçerilik zihniyetinin ve bunun müşahhas varlığını teşkil eden Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması oluşturdu. Tahta çıktığı andan itibaren düşündüğü bu konuyu II. Mahmud, ince hesapların yapılmasını ve dengelerin gözetilmesini gerektiren hassas bir mesele olarak ele aldı. III. Selim dönemi gelişmelerinden gerekli dersleri çıkarmış, özellikle asker ve ulemâ ittifakının bertaraf edilmesini hedefleyen tedbirleri almış olarak faaliyete geçti. Önde gelen ulemâ islahatın gerekliliğine inandırıldı. Başta şeyhülislâmlık makamı olmak üzere bu inanış içinde olanları çevresinde topladı, daha alt düzeydeki ulemânın taltifine ve hoş tutulmasına çalıştı, böylece bu önemli kesim kontrol altına alınmış oldu. Matbaada basılan kitapların sözlüklerden, Arapça dil bilgisinden, dinî eserlerden, dönemin önemli ve İslâmî safiyete dönüş ve her türlü kötü uygulamanın karşısında olarak âdil bir sistem söyleminde bulunan ve tecceddüt istikametinin etkili bir akımı olan Nakşibendî tarikatiyle ilgili

eserlere kadar çeşitlilik arzemesi II. Mahmud'un amacı açısından dikkat çekicidir (Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane*, s. 256, 258). Ordunun önde gelen makamlarına yaptığı tayinlerde de bu anlamda özen gösterdi ve önlemlerini almış olarak darbeyi vurmak üzere uygun fırsatın çıkmasını bekledi.

Yunan ayaklanmasının ve bununla bağlantılı olarak dış tehditlerin had safhada olduğu bir sırada Yeniçeri Ocağı'nın imhasına kalkışılmış olması zamansız ve iza ha muhtaç bir girişim olarak görünmekle beraber bu karar, II. Mahmud'un gelişmeleri ne kadar iyi takip ettiğinin ve en uygun zamanı ne kadar isabetle seçmiş bulunduğu bir göstergesidir. Çağdaş usullere göre eğitilmiş nizamlı Mısır kuvvetlerinin her türlü disiplin ve eğitimden yoksun Osmanlı güçlerinin yıllardır bastıramadığı isyanı kısa bir zaman içinde kontrol altına alması, özellikle İstanbul'daki kamuoyu üzerinde önemli bir psikolojik etki yaratmıştı. Eğitilmiş Mısır kuvvetlerinin başarısı, III. Selim'in itibarını iade ve reformlar konusundaki haklılığını teslim eden bir gelişme olarak algılandı ve tedbirlerini almış olarak bekleyen II. Mahmud böylece senelerdir kolladığı fırsatı yakalamış oldu. Onun, vaktiyle Alemdar Mustafa Paşa zamanında denenmiş ve yeniçerilerin hışmına uğrayan Sekbân-ı Cedîd uygulaması örneğinde olduğu gibi, yine aynı tepkinin gösterileceğini bile bile Eşkinci Ocağı adı altında çağdaş usullerle eğitilecek yeni bir askerî teşkilât kurma denemesi (29 Mayıs 1826) tasarladığı tuzanın sadece bir parçasını teşkil etti. Hatta bazı tertiplerle, bu arada meselâ eşkinci askerlerinin 11 Haziran'da Avrupa tarzında üniformalar giymiş olarak tâlimlere başlayacaklarının ilânıyla bunları âdeta açıkça ayaklanmaya yöneltti (Rosen, I, 11). İmhalarına yol açacak olan son yeniçeri isyanının (15 Haziran 1826) tesadüfî bir ayaklanma olmadığı ve artık vaktin geldiğine inanan II. Mahmud'un bir eseri olduğuna şüphe yoktur.

Yeniçeri Ocağı'nın ilgası, II. Mahmud devrinin on üç yıl süren son dönemine damgasını vuran reformların önünü açtı. Eskiye ve yeniye yan yana yaşatmak zorunda kalan Nizâm-ı Cedîd devri reformlarının aksine bu yeni dönemde eski düzene ve kurumlarına herhangi bir hayat hakkı tanınmadı. Çağdaş bir ordunun teşkili öncelikli bir mesele olarak ele alındı. Ordunun finansmanı özellikle vakıf zengin-

liklerinin rasyonel bir tarzda kullanımı ile gerçekleştirilmeye çalışıldı ve bu amaçla Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti kuruldu (1826), bütün vakıf zenginlikleri bu nezâretin idaresinde toplandı. Böylece mevcut kötü uygulama ve istismara bir son verilmeğe istendi. II. Mahmud uygulamayı oldukça katı bir şekilde sürdürdü. Birçok caminin el konulmuş olan mevcut vakıf gelirlerine rağmen tamirleri geciktirildi ve hizmetlileri yetersiz maaşlara bağlandı. Yeniçerilik zihniyetini temsil etmelerinden ötürü Bektaşî tarikatinin kovuşturulması, özellikle İstanbul'da kadîm olmayan tekelerinin yıkılması ve önde gelen tarikat mensuplarının idamı veya sürgüne gönderilmesi, mevcut tekkelerin rejimin yanında yer alan Nakşibendî tarikatine devredilmesi gibi sert uygulamalar yanında yeni düzeni desteklemeleri beklentisiyle bazı tarikat şeyhlerine para yardımında bulunuldu (Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar*, s. 39 vd.). Bu anlamda II. Mahmud, kamuoyunu yanına çekmeyi önemseyen bir siyaset takip eden ve bu amaçla basından istifade eden ilk padişah olmuştur. 1831'de İstanbul'da çıkmaya başlayan ve imparatorlukta geçerli diğer başlıca dillerde de nüshalar yayımlayan *Takvîm-i Vekâyi'* gazetesinde reformlarla ilgili haberlere yer verilerek kamu oyunun kazanılmasına çalışıldı. Padişahın kendisini halkla kaynaştıran seyahatlerinin, huzur ve güvenin sağlanmasını temin etmek üzere alınan inzibatî tedbirlerin, yiyecek fiyatlarının sabit tutulması ve belirlenmesiyle ilgili fiyat listelerinin neşrinin veya meselâ cami imamlarına yapılan maaş zammının gazetede duyurulması yanında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasındaki haklılığı ve zarureti dile getiren, başta *Üss-i Zafer* olmak üzere *Netîcetü'l-vekâyi'*, *Gülzâr-ı Fütûhât* gibi eserlerin kaleme alınmış olması II. Mahmud'un bu anlamda propaganda amacı taşıyan yaklaşımlarındandır.

Örnek alınan Avrupa'nın dışında kalan başka bir medeniyet ve kültür dünyasına mensup olan milletler gibi -meselâ Büyük Petro devri Rusya'sında olduğu üzere-reformların ilk izlenimde geniş halk kitleleri üzerinde psikolojik etki sağlanma şekli tedbirlere II. Mahmud da başvurdu. Kendisinin kılık kıyafetle ilgili düzenlemeleri bu anlamdadır. Etek ve sakal boyutlarını belirleyen ve şehirlerin giriş kapılarına, talep edilen ölçüleri gösteren sùretler asmış olarak uygulamayı kapılarda beklemekte olan makasçılara havale eden Petro örneğinde olmasa bile, bıyıkların

uzunluğunun kaş genişliğini aşmaması ve sakalların çeneden aşağıya ancak iki parmak kadar sarkması gerektiği tesbit edildi. Din âlimi ve din görevlileri özel kıyafetlerini muhafaza etmekle beraber devlet hizmetinde yer alacak mülki idare elemanları için Avrupaî bir kıyafet olarak ceket ve pantolon öngördü ve fes giyilmesi kabul edilerek geleneksel kıyafetlerden vazgeçildi. Askerler için benimlenen ve III. Selim zamanından beri bilinen üniformanın kabulünün ise müslüman Mısır'daki uygulamanın da gösterdiği gibi askerî anlamda görülen çağdaş hizmet ve alınan silâhlı eğitimle ilgili teknik bir zorunluluk olduğu açıktır. Çağdaş eğitimin ve savaşların eski geleneksel kıyafetler içinde yapılması söz konusu olamayacağı gibi, yeni orduların haberleşme ve savaş taktik ve hilelerinin uyarma vasıtası olan trampet ve borazanın da yerleşmesi kaçınılmaz olduğundan (Beydilli, *İlmi Araştırmalar*, sy. 8 [1999], s. 36) eski dönemi hatırlatması sakıncası yanında mehterhâneye bu bağlamda da artık yer kalmamıştı. Böylece bu müessese ortadan kaldırıldı. Bâbüâlî mehterhanları odacı, mehterbaşı başodacı yapılarak bunların mağdur olmaları önlenildi. Avrupaî kıyafeti içinde Rus çarından, Avusturya imparatoru veya Prusya kralından görünüş itibarıyla başındaki fes istisna edilirse artık hiçbir farkı kalmayan, resimlerini devlet dairelerine, yurt dışındaki elçiliklerine astıran ve mehter müziği yerine acemice çalınan opera parçalarının bozuk tonlarıyla cuma selâmlıklarında dehşet saçan II. Mahmud'a Petro'ya "deli" diyen halkı gibi "gâvur padişah" denilmiş olması, milletlerin mukadderatını değiştiren büyük mücedditlerin ortak kaderi olsa gerektir.

II. Mahmud'un eski Türk süvariliğini zayıflattığı, bu bağlamda Türk eyerlerini ortadan kaldırarak yerlerine İngiliz tarzında düz Avrupa eyerlerini aldığı ve Türk süvarilerinin bunların üstünde eski maharetlerini gösteremedikleriyle ilgili tenkitler ise anlamsızdır. Avrupa süvarî birliklerinin örnek alınması, bunların eğitimleri ve uzun çizmeli donanımlarına uygun sarkık üzengileri ve düz eyerlerinin, dolayısıyla eğri Türk kılıçları yerine düz ve uzun Avrupa kılıçlarının kabulü söz konusu olduğundan bu yönde yapılan eleştiriler (Slade, II, 210-211), işin teknik zaruretini kavramaktan uzak yüzeysel gözlemlerin ve duygusal yaklaşımların bir sonucudur.

II. Mahmud, saray ve hükümet teşkilât ve teşrifat usullerinde de önemli de-

ğişiklikler yapmıştır. Uzun zamandır sürekli oturulmayan Topkapı Sarayı'ndaki vazifeliler dağıtıldı. Eski teşrifat büyük ölçüde terkedildi. Padişah ağırlıklı olarak Beşiktaş'taki ahşap sahilsarayda kaldı. Gözlemcilerin tesbitleri doğrultusunda buradaki teşrifat ve gündelik hayatı sade ve gösterişten uzaktı. Burada huzura alınan Moltke veya Beylerbeyi sahilsarayında huzura çıkan Mülbach gibi Prusya zâbitlerinin ifadesiyle Hamburglu zengin bir tâcirin mâlikânesi buralardan daha gösterişli bir şekilde döşenmişti. Bu ise Ruslar'ın Edirne'ye kadar ilerleyecekleri 1828-1829 savaşı esnasında, bir yıldan fazla bir zaman için sade bir albay rütbesini almış olarak askerî üniformasıyla Râmi Kışlası'nda yatıp kalkan II. Mahmud'un sağlam ve sert karakterine uygun bir yaşam biçimiydi.

Hükümet işlerinin yeniden düzenlenmesi ve merkezleşmenin ihtiyaçları için yeni idarî organlar ihdas edildi. Divan işlevini kaybetmiş olduğundan bağımsız iş görebilecek nâzırlıkların kurulması ve birtakım meclislerin oluşturulması gereği ortaya çıktı. II. Mahmud, Avrupa kabine usulüne yaklaşacak bir sistemi denedi. Hariciye, Dahiliye, Maliye, Evkaf nezâretleri ve nâzırlıkları gibi yeni isimleriyle mülki idareyi çağdaş bir işleve büründürdü. Nâzırlardan birinin başvekil unvanıyla hükümet işlerini organize etmesiyle sadrazamlık makamı devrinin sonunda bir süre için tarihe karıştı (1838). Dağılan divan ve mutlak salâhiyeti haiz sadrazamlık makamının giderek ikinci plana atılması II. Mahmud'un reformları bizzat takip etmek istemesindeki azmini ifade eder. Bu anlamda reformların icrasını genelde Nizâm-ı Cedîd ricâline havale etmiş olan amcasının hatasını tekrarlamamış olduğu açıktır. Üyeleri mülki ve askerî ricâl ve ulemânın önde gelenlerinden oluşan çeşitli meclisler (Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbüâlî, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, Meclis-i Has, Meclis-i Vükelâ, Meclis-i Umûr-ı Sıhhiyye), matbuat, takvîmhâne, karantina, posta gibi nâzırlıklar (müdürlükler), örneklemesi Avrupa'da olan ve gittikçe yoğunlaşan devlet işlerinin üstesinden gelinmesinin çağdaş bir çaresinden başka bir şey olmayan, ancak II. Mahmud devri uygulamalarına has kurumlardır.

Eğitim, bilhassa çağdaş devlete hizmet verebilecek düzeyde eğitilmiş insan kaynağındaki zafiyet, II. Mahmud'un eksikliğini en fazla duyduğu ve âcilen gidermeye çalıştığı bir konu olmuştur. 1821 Rum

isyanında idam edilen veya görevlerine son verilen Dîvân-ı Hümâyün ve donanmadaki Rum tercümanların yerine müslümanlardan lisan bilenlerin tedarikinde yaşanan zorluk, XIX. yüzyılın ilk çeyreği sonunda üç kıtada hâlâ geniş toprakları bulunan bir imparatorluk için fevkalâde acı bir tecrübe olmuş olmalıdır. II. Mahmud dönemin hâkim dili olan Fransızca'nın öğrenilmesini Mustafa Reşid Paşa örneğinde olduğu gibi bizzat teşvik etti ve bunun için Bâbüâlî'de bir tercüme odası açtırdı. Yurt dışına ilk defa olmak üzere öğrenci gönderdi ve bunların içinde yabancı dili ilerletenleri takip ederek ödüllendirdi. Kendisi yabancı dil bilmemekle beraber bu eksikliğin çocuklarında devam etmesini istemediği kesindir. Mühendis-hâne, Harbiye ve yeni açılan Tıphâne gibi kurumlarda Fransızca eğitim dili olarak ağırlık kazandı. 1820'lerden itibaren ihmal edilmiş olarak gayri müslim kâtipler elinde muattal kalan yurt dışındaki elçilikler yeniden işlerlik kazandı ve müslüman elçiler tayiniyle dil öğrenmek üzere gençlerin yetişmesine vesile olundu. Yabancı dil bilenlere karşı duyduğu hayranlığına, huzurunda imparatorun itimatnâmesini takdim ederek (15 Ekim 1822) güzel bir Türkçe ile nutkunu irat eden Avusturya elçisi Baron von Ottenfels'ten bunu özellikle rica etmiş olması ve protokol dışına çıkarak onunla Türkçe konuşması bir delildir (Krauter, s. 88-89). 1838'de rüşdiye mekteplerinin açılması planlandıysa da hayata geçirilemedi. Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye adlarıyla açılan iki okul genelde memur ihtiyacını karşılayacak eğitim kurumları olarak düşünüldü, ancak geleneksel ders programlarıyla fazla başarı kaydetmeleri mümkün olmadı.

II. Mahmud mülki idarede hizmet vermekte olan memurların yeni bir düzene sokulmasını, hiyerarşik yapılarının, haiz oldukları rütbe ve kademelerinin belirlenmesini sağladı; kötü bir uygulama olarak eskiden beri şikâyet konusu olan müsâdere usulünü kaldırdı. Müsâderât ve Mahlûlât kalemlerinin kapatılması, sürülmüş veya idam edilmiş kimselerin mallarına el konulması uygulamasından vazgeçildiğinin ilânı, hazinenin aleyhine olmakla beraber devlet hizmetlerinin hayat ve mal güvenliği içinde görülebile ümidini vermesi bakımından faydalı bir girişim olmuştur. Uzun zamandan beri çökmüş olan timar sisteminin kaldırılması (1831) ve ilgililerin maaşa bağlanması, giderek sistemin değişmesine yol açacak olan

önemli ve yeni kurulan askerî düzen için de gerekli bir düzenlemedir.

II. Mahmud, müslüman ve gayri müslim farkı gözetmeden bütün halkın kucaklanması ve devlete ısındırılmasını özellikle Ruslar'ın Edirne'ye, Mısır kuvvetlerinin Kütahya'ya kadar geldikleri son savaşların ortaya çıkardığı gerçekler karşısında hayatî bir zorunluluk olarak görmüştür. Balkanlar'ı geçen Ruslar'ın Bulgar halkı ve işgal ettikleri Doğu Anadolu'daki Ermeniler üzerindeki etkileri, bu savaşta ayrıca İstanbul halkının gayretsizliğini bizzat gözlemleyen ve şikâyetini dile getiren padişah için önemli bir uyarı oldu. Ancak kendisini endişeye düşüren ve yaralayan daha önemli bir gelişme, Mısır kuvvetlerinin Anadolu'daki ilerleyişine müslüman halkın gösterdiği sıcak yaklaşım olmuştur. İdarenin süratle iyileştirilmesi, halkın hoşnutsuzluğunun giderilmesinin çarelerine bakılması ve özellikle gayri müslimlerin devlete ısındırılması üzerinde hassasiyetle durmak zorunda kaldı. Aksaklıkların "ehl-i ırzın kendi kazanlarını kapılarının önüne koymaları" halinde giderileceği, dolayısıyla halkı da inisiyatif almaya davet eden sözleri, müslüman ve gayri müslim halk arasında bir hükümdar olarak fark gözetmediğini ifade etmesi bu anlamdadır. II. Mahmud, daha önceki devirlerde görülmeyen bir yoğunlukta sayıları binlerle ifade edilecek derecede kilisenin tamir edilmesine izin verdi. Ortaya çıkan Katolik Ermeniler'in müstakil bir cemaat olarak resmen tanınmasını (1830) ve bunlar için yeni kiliseler inşa edilmesini sağladı. Son savaşta Ruslar'la iş birliği içine giren Ermeni ve Bulgarlar'a karşı bağışlayıcı bir tutum sergiledi. Malî imkânlar ölçüsünde cami ve tekkelerin tamirine el attı. Uzun yıllardan beri ihmal edilmiş devlet binalarının onarımına, Rusya'ya ödenen ve devletin bir yıllık toplam gelirlerinin çok üstünde olan (400 milyon kuruş) ağır savaş tazminatının ve karşılanmasında zorluk

çekilen devlet giderlerinin el verdiği derecede özen gösterdi. Ancak malî sahadaki zafiyet II. Mahmud devrinin en zayıf tarafıdır. Ağır bir hayat pahallılığı ve paranın değerindeki sürekli düşüş döneminin belirgin özelliğini teşkil etmiştir. Bilhassa ödeme birimi olan kuruşun gümüş içeriğinin on defa yapılan devalüasyon sonucunda % 80 oranlarında azalmış olması (Pamuk, s. 210 vd.), küçük maaşlarla yetinmek zorunda kalan kesimleri büyük bir sıkıntı içine düşürmüştür.

Kişiliği, Hastalığı ve Ölümü. II. Mahmud'un klasik eğitimi dışında devlet bilgisini ve reform zarureti, rahat bir şehzadelik dönemi geçirmesini de sağlayan amcası III. Selim'den aldığı kabul edilir. Mûsiki ve hat sanatıyla ilgilenmiştir. Kendi eliyle yazdığı bir levha babası I. Abdülhamid'in türbesinde asılıdır. Onu görenler sağlam yapılı ve ilk dikkati çeken tarafının karşısındakini dikkatle inceleyen, uzun kirpiklerin çevrelediği iri siyah gözleriyle küçük ve zarif elleri olduğunu belirtirler.

Torunu II. Abdülhamid'de de gözlenen mevrus bir hususiyet olarak en küçük ayrıntıya kadar devlet işlerini bizzat takip eder. Siyasî belgeler ve yazışma evrakının anlaşılır dili ve yalın ifadesi üzerinde özellikle durur. Bâbîâlî'ye verilen notaların yapılan tercümelerini anlatım ve satır aralarında gizlenen mânalar yönünden incelemeye tâbi tutar, diplomatik ifade yeteneğini geliştirmeye çalışır ve yabancı devletlere verecek bazı önemli resmî belgeleri bizzat kaleme alır (Münch, s. 220). Güzel ifade ve yazma (selfika) konusundaki hassasiyetinin, kendisine takdim edilmek üzere hazırlanan evrakı kaleme alan genç Mustafa Reşid'i keşfetmesinde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Kendisi ve yaptıkları hakkında yabancı basında çıkanları takip eder, bunlardan istifade etmeye çalışır; özellikle Mehmed Ali Paşa'nın bol para sarfederk basın yoluyla oluşturduğu karşı propagandasına aynı silâhı kullanıp cevap vermeye çalışır. Bu anlamda yabancı basını takip edecek bir kalem oluşturan babasının yolunu izler; ancak basını ve kamuoyunu siyasî bir unsur olarak görmesi ve önemsemesi açısından kendinden önceki hükümdarların çok üstünde bilinçli bir yer işgal eder. II. Abdülhamid'in de bu konuda büyük ölçüde dedesini örnek aldığı açıktır.

Dirayetli, azimli ve çalışkandır; henüz daha ölümden yeni dönmüş olarak Alem-dar Mustafa Paşa'ya ilk emirlerini verdiği andaki davranışından da anlaşılacağı

üzere gayet soğukkanlıdır. Şahsî kırgınlıklarını affedecek kadar âlicenap olmakla beraber devlete karşı işlenen suçları asla bağışlamaz. İleride fırsat çıktığında ortadan kaldırmak üzere bu gibiler için ilk günden itibaren bir liste tutmuş olması ve bunu zamanı gelince çıkarıp kullanması (Rosen, I, 19) bunun bir göstergesidir. Hâfızası, birkaç ay önce okuduğu telhislerdeki olayı ve bununla ilgili adı geçen şahısları daha sonra hatırlayacak kadar kuvvetliydi (Beydilli, *II. Mahmud Devrinde Katolik Ermeni Cemaati*, s. 6).

Saltanatı boyunca devletin ayakta kalması mücadelesi veren ve son on üç yıllık dönemini ağır iç ve dış meselelere rağmen yoğun reformlarla geçiren II. Mahmud, devleti ihya etmek üzere yüzyılda bir gelen bir "müceddit" olarak (ashâb-ı mie) tebci edilmiş (Şirvanlı Fâtih Efendi, s. XLI) ve halk arasında velâyetine dair söylentiler çıkmıştır (Câbî Ömer Efendi, I, 604-605). "Gâile-i saltanattan usandım" diyecek kadar yoğun bir mücadeleyle geçen ömrü ve bunun neticesi olarak son yıllarda aşırı derecede kullanmaya başladığı içki kendisini kısa zamanda ölümcül sağlık sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır (Akyıldız, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 4 [2001], s. 52 vd.). Duyulmaması için saklanan ve yerli doktorların tedavisine bırakılan hastalığına baştan itibaren isabetli bir teşhis konulmadığı ve Avrupa'dan getirtilen doktorların müdahalesinin geç kaldığı anlaşılır. Durumunun ağırlaşması üzerine hava değişimi için Çamlıca'daki sayfiyeye nakledilmiş, kamuoyu ise sıhhatinin iyi olduğu haberleriyle oyalanmıştır. 26 Haziran'da, yanında bulunan oğlu Abdülmecid ve o sırada otuz dört yaşında olan eşi Bezmiâlem Sultan, damadı Halil Paşa ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye reisi Hüsrev Paşa ile veda-laştıktan ve oğluna devlet işleri ve reformların takibiyle ilgili vasiyette bulunduğu sonra ağırlaşmış ve 28 Haziran'da vefat etmiştir (Münch, s. 215). Ölümü yeniçerilik zihniyetinin harekete geçebileceği, huzursuzluk ve hatta ayaklanmalara yol açabileceği endişesiyle şehirde askerî ve nezâhatî tedbirler alınması için 30 Haziran'a kadar gizlenmiştir. 1 Temmuz'da cenazesi Topkapı Sarayı'na getirilmiştir. İkinci vakti yapılan cenaze merasimi endişelerin ne kadar yersiz olduğunu gözler önüne sermiştir. Resmî merasim, müslüman ve gayri müslim geniş halk kitlelerinin katıldığı bir cenaze alayına dönüşmüştür (Akyıldız, *Türk Kültürü*

Sultan II. Mahmud'un sülûs hattıyla bir levhası (Bursa Ulu-camii)

İncelemeleri Dergisi, sy. 4 [2001], s. 69-70). Vasiyeti üzerine bugün Türbe diye bilinen ve önünden geçen yola hâtirasını taciz edecek bir duyarsızlıkla Yeniçeriler caddesi adı verilmiş olan mahalde medfunudur. II. Mahmud'un bilinen zevcelerinin sayısı on yedidir. Otuz altı çocuğu olmuşsa da bunların büyük kısmını küçük yaşlarda kaybetmiştir. Öldüğünde geride ikisi erkek (Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz), dördü kız (Sâliha, Atıyye, Hatice, Âdile) olmak üzere altı çocuk bırakmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâsif, *Târih* (İlgürel), s. 279-280; Şirvanlı Fâtiḥ Efendi, *Gülzâr-ı Fütûḥât* (haz. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul 2001; Sahafılar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, tür.yer.; Hızır İlyas, *Letaifi Enderun: Enderun Tarihi, 1812-1830* (haz. Cahit Kayra), İstanbul 1987, tür.yer.; Câbi Ömer Efendi, *Târih* (haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara 2003, I, tür.yer.; Slade, *Record of Travels in Turkey ... in the Years 1829, 1830 and 1831*, London 1832, II, 210-211; E. Münch, *Mahmud II. Padischah der Osmanen. Sein Leben, seine Regierung und seine Reformen, nebst Blicken auf die nächste Gegenwart und die Zukunft des türkischen Reiches*, Stuttgart 1839, tür.yer.; H. von Moltke, *Türkiye Mektupları* (trc. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s. 277-285; G. Rosen, *Geschichte der Türkei. Von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856*, Leipzig 1866, I, tür.yer.; J. M. Bastelberger, *Die militärischen Reformen unter Mahmud II, dem Retter des osmanischen Reiches*, Gotha 1874, tür.yer.; Cevdet, *Târih*, VIII-XII, tür.yer.; Lutfi, *Târih* (haz. Ahmet Hezarfen), İstanbul 1999, I-VIII, tür.yer.; Ed. Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat* (trc. Ali Reşâd), İstanbul 1328, tür.yer.; E. Molden, *Die Orientpolitik Metternichs (1829-1833)*, Wien-Leipzig 1913, tür.yer.; J. Krauter, *Franz Freiherr von Ottenfels. Beiträge zur Politik Metternichs im griechischen Freiheitskämpfe 1822-1832*, Salzburg 1913, s. 88-89; Cemal Tükin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, tür.yer.; Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, İstanbul 1957, tür.yer.; Cevat Eren, *II. Mahmud Zamanında Bosna-Hersek*, İstanbul 1965, tür.yer.; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, tür.yer.; C. V. Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire. The Sublime Porte, 1789-1922*, Princeton 1980, s. 112 vd.; M. Ursinus, *Regionale Reformen im Osmanischen Reich am Vorabend der Tanzimat*, Berlin 1982, tür.yer.; R. Wagner, *Moltke und Mülbach zusammen unter dem Halbmond (1827-1839)*, Berlin 1893, tür.yer.; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986, tür.yer.; B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kırathı), Ankara 1988, tür.yer.; Kemal Beydilli, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*, Ankara 1988, tür.yer.; a.mlf., *II. Mahmud Devrinde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesinin Tanınması (1830)*, Harvard 1995, tür.yer.; a.mlf., *Türk Bi-*

lim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826), İstanbul 1995, tür.yer.; a.mlf., *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul 2001, s. 39 vd.; a.mlf., "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a İslahat Düşünceleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 8, İstanbul 1999, s. 25-64; Uğur Derman, "II. Mahmud'un Hattatlığı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri Bildirileri*, İstanbul 1990, s. 37-48; Mehmet İpşirli, "II. Mahmud Döneminde Vakıfların İdaresi", a.e., s. 49-57; Selim Deringil, "II. Mahmud'un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi", a.e., s. 59-80; Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", a.e., s. 81-106; Uriel Heyd, "The Ottoman Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II", *The Modern Middle East: A Reader*, London 1993, s. 29-59; Ufuk Gürsoy, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reâyâ*, İstanbul 1993, tür.yer.; Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati. Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul 1994; Mehmet İlkin Erkutun, *Mevidü'l-uhüd. 1812 Bükreş Antlaşması ile İlgili Galib Paşa Evrakı* (yüksek lisans tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Muhammed Hanefi Kutluoğlu, *The Egyptian Question (1831-1841). The Expansionist Policy of Mehmed Ali Paşa in Syria and Asia Minor and the Reaction of the Sublime Porte*, İstanbul 1998, tür.yer.; a.mlf., "Mehmed Ali Paşa'nın Suriye Seferi Öncesi Bu Bölgeye Yönelik Politikası ve Seferin Geri Planını Oluşturan Unsurlar", *TED*, XV (1997), s. 457-475; a.mlf., "1833 Kütaḥya Antlaşması'nın Yeni Bir Değerlendirmesi", *Osm.Ar.*, XVII (1997), s. 265-287; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranun Tarihi*, İstanbul 1999, s. 210 vd.; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 12 vd.; Musa Çadircı, "II. Mahmud Döneminde Mütesellimlik Kurumu", *DTCFD*, III-IV/28 (1970), s. 287-296; A. Levy, "The Ottoman Ulema and the Military Reforms of Sultan Mahmud II", *Asian and African Studies*, VII, Jerusalem 1971, s. 13-39; a.mlf., "Mahmud II", *EJ²* (İng.), VI, 58-61; Mübahat Kütkoğlu, "II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansure", *TED*, sy. 12 (1982), s. 127-158; Özcan Mert, "II. Mahmud Devrinde Anadolu ve Rumeli'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1808-1839)", *TDA*, III/18 (1982), s. 33-73; Abdülkadir Özcan, "Hassa Ordusunun Temeli Mu'lem Bostancıyan-ı Hâssa Ocağı", *TD*, sy. 34 (1984), s. 347-396; a.mlf., "II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", *TİD*, X (1995), s. 13-39; Butrus Abu Manneh, "Gülhane Hatt-ı Hümayununun İslâmî Kaynakları" (trc. Ş. Bıyıklı), *Dergâh*, sy. 73, İstanbul 1996, s. 16-19; sy. 74 (1996), s. 19-21; sy. 75 (1996), s. 17-18; Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1998, s. 209-222; a.mlf., "II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 4, İstanbul 2001, s. 49-84; Feridun M. Emecen, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışları Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, İstanbul 2001, s. 63-76; Enver Ziya Karal, "Mahmud II", *İA*, VII, 165-170.

MAHMUD II TÜRBESİ, SEBİLİ, ÇEŞMESİ ve HAZİRESİ

Divanyolu üzerinde
XIX. yüzyıla ait mezar külliyesi.

28 Haziran 1839'da vefat eden II. Mahmud, 1 Temmuz'da Divanyolu'nda Esmâ Sultan Sarayı'nın bahçesine defnedilmiş ve üzerine bir çadır örtülmüştür. Sultan Abdülmecid döneminde Ebniye-i Hâssa müdürü olan Abdülhalim Efendi türbenin inşasıyla görevlendirilmiş, inşaatı kısa sürede tamamlayabilmesi için de ebniye müdürlüğü görevinden alınmış, yerine Seyyid Abdülhalim Efendi tayin edilmiştir (BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 3). 22 Rebiülâhîr 1255 (5 Temmuz 1839) tarihinden sonra inşasına başlanan yapı 15 Şâban 1256'da (12 Ekim 1840) tamamlanmıştır. Abdülhalim Efendi bu başarısından dolayı tekrar Ebniye-i Hâssa müdürlüğüne getirilmiştir. Yapıda çalışan Ebniye-i Hümayun kalfalarından Ohannes ve Bogos kalfalarla birlikte Evkâf-ı Hümayun Nâzırı Mâhir Efendi ile türbenin yazılarını yazan hattat Mehmed Hâşim Efendi de ödüllendirilmiştir (BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 1183; *Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 210; 27 Şâban 1256). Caddeden avluya geçit veren kapının üstündeki kitâbe Yesârîzâde Mustafa İzzet tarafından yazılmıştır. Tür-

II. Mahmud Türbesi'nin içinden bir görünüşü

